

Porsteinn Porsteinsson:

Sigið í Pjófaholu í Álftafirði

Pað var fyrir nokkrum árum að Eiríkur Þorbjarnarson, smiður frá Kambseli í Álftafirði benti mér á eftifarandi frásögn, er birtist í vikublaðinu Fálkanum árið 1960. Hafði ég þá aldrei heyrt getið um þetta náttúrufyrirbæri. Okkur kom saman um að þetta væri tilvalið efni í Gletting, ekki síst vegna þess að lítið efni hefur borist úr þessum hluta Austurlands.

Höfundur greinarinnar reyndist vera Þorsteinn Þorsteinsson bóndi á Skálpa-stöðum í Lundarreykjadal í Borgarfirði stóra. Hann veitti góðfúslega leyfi til endurbirtingar á greininni, en myndirnar sem birtust með henni í Fálkanum voru ekki lengur tiltækjar, og blaðið er löngu dottið upp fyrir. Í greininni kemur fram að Þorsteinn og félagar hans voru sendir af blaðinu, til að kanna holuna.

Tilefnið hefur líklega verið eftifarandi saga, sem birtist í tímarinu Grímu, eftir handriti Stefáns Guðjónssonar fornþóksala í Reykjavík. Sagan var endurbirt með umræddri frásögn í Fálkanum. *Ritstj.*

Pjófahola og Pjófarétt

*Grjótárgil á Flugustöðum í Álftafirði. Kjölfjall t.v.
Pjófaholuhnaus er líklega á bakvið hnausana því sem sjást á myndinni.*

Ljós. Eiríkur Þorbjarnarson.

Stutt frá bænum Flugustöðum í Álftafirði eystra er allhátt fjall, er Kjölfjall heitir. Nafn sitt mun það hafa af því, að efsta brún þess mun hafa þótt eigi ósvipuð kili á bát. Nokkuð hátt uppi í fjallinu er hár hóll eða klettadrangur, sem nefndur er Þjófaholuhnaus. Í þessum hól er frekar mjó hola, er Pjófahola nefnist.

EKKI VEIT ÉG TIL ÞESS AÐ NOKKUR MAÐUR HAFI KANNAÐ HOLU ÞESSA, Því OFAN Í HANA ÞYRFTI AÐ SÍGA

í bandi, ef ætti að rannsaka hana. Holan liggur beint niður, og má sjá alldjúpt niður í hana. Á um tveggja mannhæða dýpi klofnar hún, og sést þar lítil grastorfa; síðan liggja tvær holur á ská sitt á hvert ofan í bergið. Enginn veit hvað djúpar þær eru, en ef hent er steini niður í þær, heyrist pompa lengi lengi, svo djúpar hljóta þær að vera.

Í fyrndinni er sagt að haldizt hafi við í holu þessari smalar tveir, annar frá Flugustöðum, en hinna frá Rannveigarstöðum, bæjum sem eru sitt

hvoru megin við Hofsá. Er sagt að þeir hafi lifað á því að stela fé sér til matar í Kjölfjallinu. En til þess að ná fénu, ráku þeir það í klettagjótu, sem síðan er nefnd Þjófarétt. Er hlaðið fyrir annan enda gjótunnar, auðsýnilega mannaverk. Til þess að komast niður í holuna höfðu smalarnir fest kaðalstiga á holubarminn og fóru þar upp og niður. Hvorki holan né réttin sjást frá bæjum í sveitinni, því að hár hjalli skyggr á.

En sagan segir, að eitt sinn hafi fólk frá Rannveigarstöðum séð þegar smalarnir voru að reka saman fé. Þá var brugðið við og mönnum safnað um alla sveitina. Eftir talsverða leit fannst holan, og voru smalarnir þá þar niðri. Voru þeim settir tveir kostir, að koma upp úr holunni, eða svelta í hel niðri í henni. Annar þeirra tók þann kostinn að fara upp, en hinn sat kyrr; leitarmenn drógu stigann upp, og mun smalinn er eftir sat hafa soltið til dauða.

(*Gríma hin nýja II, bls. 299. Eftir handriti Stefáns Guðjónssonar, en honum sagði gleggst Björg Antoníusdóttir, sem fædd er og upp alin í Álfafirði.*)

Í sumar fóru fimm ungir piltar í leiðangur á vegum FÁLKANS, til þess að kanna fyrstir manna svokallaða Þjófaholu í Álfafirði. Einn þeirra félaga, Þorsteinn Þorsteinsson, segir hér frá þessari óvenjulegu og erfiðu för.

Upphof ferðar á Jónsmessunótt

Pannig hljóðar sögnin um Þjófaholu. Ég skal viðurkenna, að fyrst er ég las hana, furðaði mig á, að til skyldi vera órannsakaður hellir svona nærrí mannabyggð. En mér fór sem fleirum, að þegar á skyldi herða varð ég að gefast upp án þess að komast lengra en á stallinn þar sem holan skiptist. Þá skorti mig bæði ljós og kaðla (og ef til vill áræði) til að fara lengra.

Síðan eru liðin nokkur ár, og þótt margt hafi breyzt er holan jafn lítt könnuð og fyrr. Við erum á leið upp fjallið fimm saman. Þetta eru Álfafirðingarnir Pétur Ragnarsson frá Rannveigarstöðum og Karl Elísson, Starmýri, ásamt Borgfirðingunum Guðmundi og Þorsteini Þorsteinssonum frá Skálpastöðum, og Friðjóni Árnasyni frá Kistufelli. Hann er okkar reyndasti fjallamaður.

Nú skal gera úrslitatalraun við holuna. Dagur er kominn að kvöldi og Jónsmessunótt fer í hönd. Það hlýtur að vera góður tími til hellarannsóknna, því eins og allir vita er það einmitt þá sem óskasteinar fljóta upp á yfirborð jarðar á afviknum stöðum. Og hvar er þeirra

fremur von en hér? Rétt fyrir sunnan okkur er gabbrófjallid hans Einars í Hvalnesi, og til hinnar handarinnar silfubergsnámurnar í Helgustaðafjalli, ekki svo ýkja langt undan. Ennþá nær okkur er Teigarhorn, með alla sína merkilegu steina.

Því miður kemur í ljós, að enginn okkar hefur séð óskastein, og okkur kemur ekki saman um hvernig þeir muni vera. Við gætum hæglega gengið framhjá þeim án þess að hafa hugmynd um. Grátlegt að vísu, en ekkert við þessu að gera. Áfram er paufast upp skriðurnar.

Við erum klyfjaðir ýmsu dóti, sem að gagni má koma í svona för. Mest ber þar á mikilli kaðalhönk, sem við, eftir nákvæma yfirvegun, teljum það sterka, að treystandi sé fyrir okkar dýrmæta lífi. Hinir bera myndavélar og áhöld ýmisskonar, ásamt ljósfærum. Tveir okkar hafa orðið sér úti um hjálma ágæta til varnar væntanlegu grjóthruni.

Þjófahola er líklega við lágá klettastallinn, ofantil á miðri mynd. Ljósm. Eiríkur Þorbjarnarson.

Mynni Þjófaholu í Flugustaðafjalli, Álfafirði.
Ljósm. Eiríkur Þorbjarnarson.

Fjórir af

þáttakendum
leiðangursins í
þjófarétt. Talið frá
vinstri: Karl Elísson,

Starmýri,
Guðmundur

Porsteinsson, Friðjón
Árnason frá Kistufelli
og greinarhöfundur,

Porsteinn
Porsteinsson.

Mynd úr
Fálkagreininni.

Hafist handa um könnun

Eftir um það bil hálftíma gang upp hlíðina komum við á þær slóðir sem holan á að vera. En það ber lítið á munnanum, og þótt kunnugir menn séu með í förinni verður okkur dálítil leit að henni. Hvort sem útilegumenn hafa hafst þarna við eða ekki er þetta gott fylgsni.

Við leggjum farangurinn frá okkur við holuna og skyggnumst niður í myrkrið. Ekki veit ég hvað hinum líður, en mér finnst tvennt ólfskt að segjast ætla þarna niður, og að gera það í raun og veru. En heiður manns liggur við að halda slíkum hugrenningum leyndum, og allt er búið til niðurferðarinnar.

Við festum kaðlinum um stóran stein og köstum hönkinni ofan. Karl verður eftir uppi óg gætur festarinnar, en við hinir klifrum niður á stall, sem er í um það bil sex metra dýpi. Þaðan liggja göng í tvær áttir; því sem næst austur og vestur. Þau eystri eru stutt og lokast af stórgryti um það bil átta metra fyrir innan opíð.

Við látum farangur okkar síga niður á stallinn og berum hann það langt inn í lokað göngin, að öruggt er fyrir grjóthruni úr opinu.

Því næst er að snúa sér að vestari göngunum. Fyrst er niður bratta skriðu að fara, á að gizka átta metra, en þar tekur við lítið gat, sem opnast eitthvað niður í myrkrið. Þegar steinum er hent þangað niður heyrast þeir hrapa stall af stalli, unz hljóðið að lokum deyr út.

Það er ógerningur að gera sér grein fyrir hvað af þessu eru raunverulegir skruðningar og hvað einungis bergmál. En eitt er víst: þangað niður förum við ekki nema í kaðli. Við vörpum hlutkesti um hver okkar skuli vera fyrstur. Minn hlutur kemur upp. Hinir andvarpa og segjast öfunda mig, en missa áhugann, þegar ég býðst til að eftirláta þeim þessi forréttindi.

Porsteinn sígur niður

Meðan ég festi á mig kaðlana eru mynda-vélarnar á lofti, og ég feta mig niður skriðuna með þau huggunarríku orð í eyrum, að það verði þó til mynd með minningargreininni.

Þegar að gatinu kemur hefur sprungan þrengzt það mikið, að ég get auðveldlega skorðað mig fastan og skyggnt niður. Gatið víkkar fljótlega og nokkrum metrum neðar situr stór steinn fastur milli holuveggjanna.

Lengra niðri og dálítið innar í holunni eru fleiri steinar, en milli þeirra er sama myrkrið og fyrr. Næst er að koma sér niður á efsta steininn.

Ég reyni að festa mér afstöðuna í minni, slekk á ljósínu, og fikra mig fram af brúninni. Fyrir ofan skriðuna standa félagar mínr og gefa eftir kaðalinn. Fyrst í stað næ ég til beggja veggja, en fljótlega rýmkast og nokkur augnablik sveiflast ég fram og aftur eins og pendúll í klukku, áður en ég finn fyrir steininum. Hann er dálítið til hliðar, en ég næ fótfestu, styð mig við vegginn og kveiki ljósið.

Sprungan virðist ná um það bil 30 m í vestur, en í hina áttina liggur hún meira niður á við, án þess að ég sjái enda. Ég bið um meira slak, og kemst niður á stóra steina nokkuð neðar og innar en sá fyrsti. Hér stoppa ég og lít í kringum mig. Sprungan virðist mynduð á þann hátt, að klettahöfði í fjallinu hefur sprungið frá því og sigið nokkuð fram. Efstu jarðlögin hafa annaðhvort sprungið annarsstaðar, eða þá alls ekki, því upphaflega hefur sprungan verið lokað. Seinna hefur svo brotnað stykki úr þessu þaki og fallið nokkuð niður í sprunguna.

Það er stallurinn sem við komum fyrst niður á. Að austanverðu hefur hann ekki fallið nógu djúpt til þess að op myndaðist, en að vestan má smeygja sér á milli fyllunnar sem datt og þess sem eftir er af loftinu.

Héðan sem ég sit, sé ég að sprungan nær áfram austur, undir stallinn, sem fálagar mínr standa á. Á umliðnum oldum hafa sífellt hrunið steinar úr loftinu og niður í sprunguna. Hún virðist þrengjast eftir því sem neðar dregur, og þess vegna hafa stærstu björgin stöðvast hátt uppi, en smærra grjótið fallið lengra niður. Nokkuð fyrir neðan mig hafa margir steinar af svipaðri stærð myndað eins konar gólf vestur holuna, þótt sundurlaust sé. Ég fikra mig þangað niður og stikla lengra innefтиr.

Nú er svo komið að leysa verður kaðalinn af steininum uppi, til þess að hægt sé að gefa nógan slaka. Raddir félaga minna virðast koma úr miklum fjarska, en enn heyrum við hvorir til annars. Hérna þrengist holan að mun og

lausagrjót eykst. Til endans hækkar aðeins undir loft, og grjótið sem þaðan hefur hrunið, hrúgast upp fyrir framan mig á þann hátt að minnsta röskun virðist geta sent það allt lengra niður í holuna.

Undir og í gegnum þessa grjóthrúgu er hola, nokkurra metra djúp, og nógu við til þess að maður gæti smeygt sér þar niður. Eftir nánari athugun á lausagrjótinu finnst mér tilvalið að eftirláta öðrum að fara þarna niður, og fikra mig til baka sömu leið.

Ég kemst undir stóru steinana two, sem ég stoppaði á áðan, og lengra niður í myrkrið. Langt fyrir ofan mig er fyrsti steinninn neðan við gatið. Héðan að sjá er hann alveg laus, en ég tók eftir því áðan að hann er vel skorðaður milli veggja, svo ég held rólegur áfram. Hingað niður hefur hrunið smágerð möl og jarðvegur, og myndað nokkurn veginn þétt gólf, það eina sem við fundum í allri holunni. Þetta er líka það dýpsta sem við komumst niður, og eftir kaðlinum okkar að dæma er það um 30 metrar.

Ég held áfram austur, undir stallinn sem við komum fyrst niður á. Innan stundar mjókkar sprungan og lokast brátt alveg. Það veldur mér vonbrigðum, því eftir gömlum sögnum í Álftafirði eiga að liggja göng héðan og niður í svonefndan Draugastein, sem er niður undir sjó, tveim til þrem kílómetrum utar. Hann lá fast við þjóðbraut, og eftir að bílar tóku að tíðkast þótti hann fyrir umferðinni. Nú hefur honum verið ýtt til hliðar fyrir nokkru, en ekki sáust nein göng þar. Sama virðist vera uppi á teningnum hérna megin, og sennilega er þessi saga aðeins tilraun til að tengja þessi tvö örnefni saman.

Þá er víst ekki öllu meira fyrir mig að gera hér niðri. Nú, þegar búið er að kanna holuna í aðalatriðum, er næst að ná í meiri ljós og myndavélarnar.

Ég hef alltaf öðru hvoru verið að gá að sjaldgæfum steinum, en engan fundið. Holveggirnir eru myndaðir úr grágrýti, frekar fín-kornóttu, og að því er virðist án allrar lag-skiptingar. Þær holufyllingar sem ég hef séð eru allar smáar, úr fíngerðum kvarzkristöllum.

Frekari skoðun og myndatökur

Nú hef ég verið hér að paufast í fullan klukkutíma, og þá uppi er farið að lengja eftir mér. Eftir að ég kom undir stallinn hefur heyrst illa milli okkar. Með aðstoð kaðalsins og félaga minna gengur ferðin upp að óskum, en þegar upp í birtuna kemur, þykir þeim nokkur breyting á mér orðin. Hellisveggirnir eru semsé mjög blautir, og það er eins og ég hafi reynt að þurrka

mestu óhreinindin af þeim öllum í fötin míni.

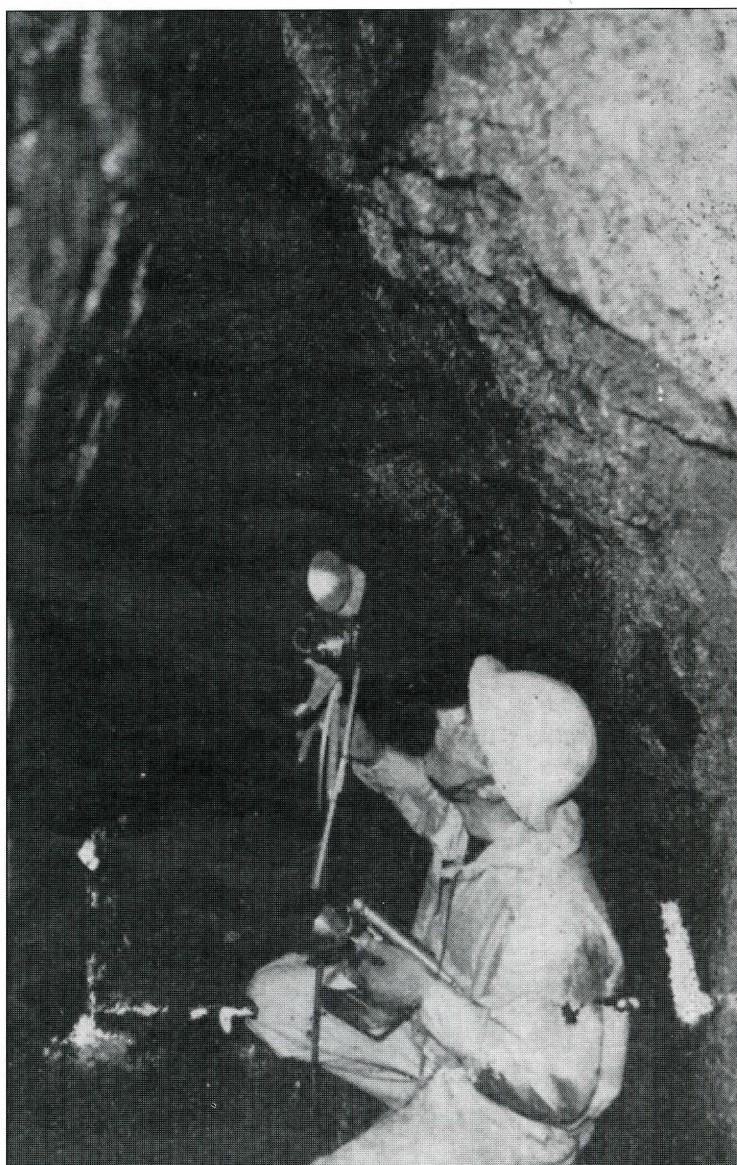
Einkum eru buxurnar illa farnar. „Heppinn var ég að hafa aðrar buxur með mér að sunnan“, varð mér að orði. En sem snyrtimennið Friðjón heyrir þetta fer hann þess óðar á leit við mig, að ég láni honum mínar, því þær séu óhreinar hvort sem er, og hann hafi engar til vara.

Ég verð að beygja mig fyrir svona sterkri röksemdafærslu, og nú höfum við buxnaskipti þarna á stallinum. Síðan fara þeir Guðmundur að búa sig til niðurferðar með ljósmyndatækini. (Morganinn eftir kom í ljós, að hreinu buxurnar mínar höfðu orðið eftir í Reykjavík).

Guðmundur fer á undan niður og tekur á móti myndavélunum og fleiru, sem látið er síga niður til hans í skjóðu. Síðan drögum við vaðinn upp aftur og Friðjón heldur á hæla honum.

Góða stund sést öðru hvoru glampi frá

*Guðmundur í óða önn við myndatoku innst í holunni.
Mynd úr Fálkagreininni.*

**Peir hafa leitað
vandlega í
hverjum krók og
kima að beinum
og öðrum
mannvistar-
merkjum**

**Vegna þess hvað
loftið í holunni er
hreint og gott
á lítum við að hún
hljóti að opnast
út í djúpt gil, sem
er þarna skammt
fyrir vestan**

myndatökjósi upp um gatið neðan skriðunnar, en þegar þeir komast neðar hverfur það alveg.

Við stöndum á pallinum og bíðum, Pétur á Rannveigarstöðum og ég. Neðan við opið hefur myndast nokkur jarðvegur, en þó ekki meiri en svo að varla er um margra alda safn að ræða. Birtan er ekki meiri en svo, að mosi og burknar ýmsir eru aðalgróðurinn.

Það líður að miðnætti. Hér niðri er logn en dálítið svalt. Uppi hefur kulað dálítið og gránað í tinda. Við erum það hátt uppi, að nokkur snjókorn berast niður til okkar. Þó er nú lengstur sólargangur á árinu. Karli kólnar uppi á barminum, en við teljum óráð að allir séu niðri í einu, svo hann harkar af sér og bíður.

Að endingu þykir þeim nóg að orðið með myndatökurnar, og innan stundar eru þeir komnir aftur upp á stallinn með allt sitt dót. Þeir hafa leitað vandlega í hverjum krók og kima að beinum og öðrum mannvistarmerkjum, en allt árangurslaust. Sennilegt má líka telja, sé þjóðsagan sönn, að smalarnir hafi aldrei farið lengra niður en á fyrra stallinn. En það er sama sagan þar, að engin merki þeirra sjást nú, svo löng hefur sú vist varla verið. Eins og annar myndasmiðurinn sagði: „Það er ekki einu sinni svo vel, að það hafi hrápæ kind hingað niður, svo við gætum myndað úr henni beinin.“

Nú liggur ekkert annað fyrir en koma sér upp á yfirborð jarðar á ný, og þótt það taki sinn tíma gengur það allt slysalaust.

Vegna þess hvað loftið í holunni er hreint og gott á lítum við að hún hljóti að opnast út í djúpt gil, sem er þarna skammt fyrir vestan. Ég geng þangað, en í gilinu eru stórar urðir þar sem helzt er að leita, svo ferðin verður árangurslaus.

Enn er eftir að skoða Þjófaréttina, sem nefnd er í þjóðsögunni. Hún er hér skammt fyrir austan, og nú göngum við þangað. Það er opin sprunga af svipaðri gerð og holan sjálf, en með annari stefnu. Dýpst er hún eitthvað á þriðja meter, en botnbreiddin kringum fjórir metrar.

Hleðsla sú, sem talað er um í þjóðsögunni, er nú ekki annað en grjóthrusga, en lítið verk væri að laga hana svo til, að ná mætti þar fé.

Eftir nokkrar myndatökur þarna er svo haldið af stað niður fjallið þangað sem bíllinn bíður. Klukkan er að ganga tvö, og ég hygg gott til svefnins.

Viðbætur

Rétt þykir að benda ferðamönnum á, að það er fleira að skoða í grennd við Flugustaði en Þjófahola, og fara hér á eftir nokkrar glefsur úr bókinni „Austfirðir sunnan Gerpis“ eftir Stefán Einarsson, Árbók Ferðafélags Íslands 1955, bls. 23 (Álftafjörður).

„Hátt uppi í Kjölfjalli, utan við Grjótárgil, er Þjófahola, djúp hola eða göng langt ofan í jörðina, og sé steini hent þar niður, heyrist hann hrapa stall af stalli. Ef til vill eru einhverjur ranghalar út úr þessum göngum, og sögn er til um það, að tveir smalgr, annar frá Rannveigarstöðum, en hinn frá Flugustöðum, hafi lagzt út og hafzt við í Þjófaholunni. Líklega hafa þeir ekki verið velfrómir. Gamla fólkid sagði að göng væru frá holunni út allt fjall og opnuðust í Vogahörmrum út hjá Starmýri.“

„Í Selfjalli er Selgil og hefur það borið stóra aurskriðu ofan á sléttlendið. Rétt utan við aurinn eru þrír stórir hellar í fjallinu. Búrhellir heitir sá stærsti, og dregur nafn af því, að þar höfðu Hofsprestar í seli, og var þá hellirinn notaður sem búr. Þá er Bríkarhellir. Hann er líkastur rúmi, og eru bríkur bæði til höfða og fóta. Minnsti hellirinn heitir Háihellir, og er hann hærra uppi en hinir, en þó skammt frá þeim.

Þjóðsagan segir, að Flugustaðir dragi nafn af tröllkonu, er Fluga hét, og bjó í þessum hellum. Systir hennar Rannveig, bjó á Rannveigarstöðum.

Á Selgilsaurum, beint fram af mynni Bríkarhellis, er stór grasi vaxin þúfa, sem kölluð er Völvuleiði. Þar á Fluga að vera jörðuð, og er leiðið friðlýstar fornminjar. En Selgilið fer ekki að neinum lögum og er nú farið að brjóta utan úr leiðinu. Þar sem vatnið hefur sorfið leiðið, má sjá steinaröð, sem gæti verið gömul hleðsla, og má þó vera, að til þess þurfi dálítið hugmyndaflug. En stór má Fluga hafa verið, ef Bríkarhellir hefur verið henni hæfilegt hvílurúm.“

Nánar um Flugu og hellana í Grímu hinni nýju I. bindi, bls. 20 („Fluga“) og í Þjóðsögum og sögnum Sigfúsar Sigfússonar, 2. útg. (1984), V. bindi, bls. 128 („Völvuleiði í Álftafirði“). Samkvæmt þeim ber fremur að líta á Flugu sem seiðkonu (völvu) en tröllkonu, og að hún hafi búið á Flugustöðum, en ef til vill haft í seli í hellunum. Þar er einnig sagt að Völvuleiði sé jafnan autt og grænt sumar sem vetur.

H.Hg.